

**Anica Nazor, *Knjiga o hrvatskoj glagoljici: »Ja slovo znajući govorim...«*,
Zagreb: Erasmus naklada, 2008., 160 str.**

Anica Nazor je prva objavila knjigu koja, kako s pravom ističu priređivači knjige (Srećko Lipovčan i Zlatko Rebernjak), i riječju i slikom otvara sva područja na kojima je hrvatska glagoljica bila u uporabi, dokumentira ih najvažnijim primjerima, nastojeći popularizirati i promicati rezultate znanosti.

Autorica Anica Nazor (1935.), filologinja, paleoslavistica, paleokroatistica, jedan je od najznačajnijih istraživača hrvatskoga glagoljaštva i poznavatelja tiskane glagoljske knjige. Osobito je posvećena jezičnom i tekstološkom proučavanju hrvatskoglagoljskih rukopisa i tiskanih knjiga te pripremanju i priređivanju faksimiliranih i kritičkih izdanja glagoljskih spomenika. Od 1959. godine radila je kao asistentica na Katedri za slavensku filologiju na Filozofskom fakultetu u Zadru, a od 1962. do umirovljenja 2005. godine u Staroslavenskom institutu u Zagrebu, kojemu je od 1967. do umirovljenja (s kraćim prekidima) bila i ravnateljicom. Od 1992. godine redoviti je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Autorica je mnogih znanstvenih i stručnih knjiga, članaka, rasprava, enciklopedijskih i leksikonskih natuknica, recenzija i dr. Dobitnica je niza nagrada, povelja, zahvalnica, priznanja i spomen-medalja.

Budući da u glagoljici svako slovo ima svoje ime, naslov knjige *»Ja slovo znajući govorim...«* zapravo predstavlja početak akrostiha koji se sastoji od naziva prvih slova glagoljičke azbuke: *azb buky vědi glagoljǫ dobrě estь živěti...* (u prijevodu: *ja slovo znajući govorim dobro je živjeti...*).

Na samom se početku knjige, nakon bogatog i iscrpnog kazala (*»Gdje je što«*, str. 3), nalazi poglavlje *»Kako čitati ovu knjigu«* (10). Ispričavajući se uopće zbog postavljanja (mnogi će misliti nepotrebnog) pitanja, priređivači upućuju čitatelje na posljednje četiri stranice knjige. One sadrže vizualno vrlo pregledne naputke za učenje pisanja (*»Naučite pisati glagoljicu«*, 160) i čitanja (*»Naučite čitati glagoljicu«*, 159) glagoljice te najčešće ligature za lakše iščitavanje glagoljskih tekstova (*»Najčešće ligature (spojnice) glagoljskih slova«*, 158). Budući da se glagoljska slova ne koriste u svakidašnjoj uporabi, moguće je da se neka slova zaborave ili miješaju. Stoga je vrlo praktična *»klapna«* koja se nalazi na stražnjoj korici knjige i koja sadržava popis glagoljske azbuke, pružajući tako čitatelju pregledan podsjetnik glagoljice kad god je to potrebno. Nakon stranica s praktičnim naputcima i savjetima čitatelj se vraća na početak knjige, ovaj put osvježen i obogaćen novim znanjima o glagoljici.

Što se samoga sadržaja tiče, knjiga je podijeljena na četiri dijela. U prvom dijelu, nazvanom *»Glagoljsko pismo«* (14 – 21), autorica govori općenito o glagoljici i njezinu postanku, prikazuje vremensku i prostornu rasprostranjenost glagoljice te ističe kako se u Hrvatskoj glagoljsko pismo i slavensko bogoslužje zarana ukorijenilo i

održalo u neku ruku do danas. Navodi kako se glagoljicom u Hrvatskoj pisalo dvama idiomima: hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom i hrvatskim narodnim, pri čemu se crkvenoslavenski jezik smatrao književnim jezikom, prikladnim za liturgijske potrebe. Na sljedećim se stranicama (16 – 17) objašnjava razvoj glagoljice, od oble ka uglatoj, te se navode tipovi glagoljskog pisma. »Glagoljica tiskom objavljena« (19) posljednje je poglavlje prvog dijela knjige i odnosi se na uvođenje glagoljskog pisma u tisak, što se u Hrvata počelo odvijati već u samim početcima europskog tiskarstva i trajalo je sve do početka XX. stoljeća, dakle, od 1483. do 1905. godine.

U drugom, ujedno i najopsežnijem dijelu knjige, nazvanom »Glagoljica rukom pisana« (21 – 87), autorica nas uvodi u bogatu glagoljašku književnojezičnu povijest, iznoseći pregled spomenika pisanih glagoljicom od najstarijih rukopisa u ranom srednjem vijeku pa sve do spomenika tiskarskog razdoblja. Prvo poglavlje ovog dijela knjige (»Počeci: najstariji rukopisi i abecedariji«, 22 – 26) započinje Kločevim glagoljašem kao najstarijim glagoljskim rukopisom napisanim oblom glagoljicom. Zatim se govori o Bečkim listićima i Budimpeštanskim odlomcima, Münchenskom abecedariju i Bašćanskim (Premudinim) ostrišcima te Glagoljskom abecedariju penitencijara Jurja iz Slavonije.

Drugo se poglavlje odnosi na natpise (»Natpisi«, 27 – 32) kao najstarije potvrde glagoljskog pisma u Hrvatskoj, a koji potječu iz XI. stoljeća. Autorica ističe kako je nacionalna vrijednost glagoljskih natpisa na kamenu u tome što su to dokumenti-svjedoci hrvatske kulture na mjestima i područjima gdje su nastali jer kamen obično ostaje ondje gdje je nastao, »kamen je težak i postojan«. Ovdje su predstavljeni najznačajniji hrvatski glagoljski natpisi: Bašćanska ploča, Grdoselski ulomak, Plominski natpis, Humski grafit, Supetarski ulomak, Ročki glagoljski abecedarij, Valunska ploča te Reljef s likom sv. Martina biskupa s glagoljskim natpisom.

Slijedi treće poglavlje »Liturgijski tekstovi« (33 – 48) koje autorica dijeli na dvije cjeline: »Misali« (33 – 43) i »Brevijari« (44 – 48). U prvoj se cjelini ističe da su misali predstavljali temeljne liturgijske knjige Katoličke crkve u kojima su sakupljeni tekstovi koji se čitaju na misi u liturgijskoj godini s uputama na pojedine obredne dijelove. U knjizi autorica navodi sljedeće misale: Misal kneza Novaka, Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, Berlinski misal, Vrbničke misale te Newyorški misal. Druga se cjelina odnosi na brevijare, koji su također bili liturgijske knjige Katoličke crkve koje su sadržavale službenu molitvu prema rimskom običaju, tj. prema zakonu rimskoga dvora, po kojoj su klerici i redovnici molili, najčešće zajednički. U ovoj su cjelini prikazani sljedeći brevijari: najstariji fragmenti brevijara u Vrbniku na Krku, Prvi vrbnički brevijar, Brevijar popa Mavra, II. novljanski brevijar, Ljubljanski homilijar te Brevijar Vida Omišljanina.

Četvrto je poglavlje nazvano »Biblijski tekstovi« (49 – 53) i sadržava dijelove Biblije koju su sveta braća Ćiril i Metod prevela u IX. stoljeću za potrebe slavenskog bogoslužja u Moravskoj. Očuvani su dijelovi zapravo prijepisi, jedno do dva stoljeća mlađi od originala: Lobkovicov (senjski) psaltir, Pjesma nad pjesmama, Razmeteni sin (Izgubljeni i nađeni sin), Reimsko evanđelje te Fraščićevo psaltir.

Peto poglavlje naslova »Apokrifi« (54 – 60) donosi, kako sam naslov sugerira, informacije o najznačajnijim apokrifima hrvatskog glagoljaštva, a to su: Život Adama i Eve, Abrahamova smrt (Abrahamov testament), Djela Pavla i Tekle, Nikodemo-vo evanđelje, Apokrif o Josipu prekrasnom (pravednom), Andrija i Matej u gradu ljudoždera, Djela apostola Petra i Andrije, Pseudo-Tomino evanđelje, Protoevanđelje Jakovljevo, Apokrif o Marijinoj (Bogorodičinoj) smrti te Pavlova vizija (apokalipsa). Slijede poglavlja »Legende i vizije« (61 – 72) i »Poučna proza i poezija« (73 – 76).

U posljednjem, osmom, poglavlju ovog dijela knjige »Pravni spomenici« (77 – 86) autorica daje osvrt na pisma ili isprave javne vjere u kojima su obuhvaćeni svi privatnojavni odnosi, ne samo hrvatskog srednjovjekovlja nego i stoljeća koji su uslijedili. Poglavlje je podijeljeno na tri cjeline: »Zakoni, statuti, regule...« (77 – 82), »Acta Croatica« (83 – 85) te »Redovničke konstitucije« (86 – 87).

Naziv je trećeg dijela knjige »Glagoljica tiskom objavljena« (88 – 133). Ovaj se dio knjige nadovezuje tematski i konceptualno na prethodno poglavlje, s razlikom u tome što isprave koje slijede karakterizira tiskana glagoljica, a ne glagoljica rukom pisana.

Prvo od poglavlja koje opisuje takve isprave su »Inkunabule« (90 – 95) koje predstavljaju prvotisak, odnosno knjige iz najranijeg doba tiskarstva, objavljene prije 1500. godine. Autorica tako navodi Misal iz 1483., Brevijar iz 1491., Baromićevo brevijar iz 1493., Senjski misal iz 1494. te Spovid općenu iz 1496.

Slijede poglavlja »Prve objave u XVI. stoljeću« (96 – 103), »Senjska tiskara« (104 – 105) te »Riječka tiskara« (106 – 113). U posljednja se dva poglavlja prikazuje djelovanje dvije najveće hrvatskoglagoljske tiskare, Riječke i Senjske, za koje se pouzdano zna da su djelovale na hrvatskom tlu. Najvažnija su svjedočanstva za dostupnost podataka o radu ondašnjih tiskara i njenih osnivača tzv. kolofoni, završne formule na kraju knjiga, u kojima su zabilježeni podatci o priređivaču, mjestu i datumu tiskanja i tiskarima.

Na tekst o Riječkoj i Senjskoj tiskari nadovezuje se poglavlje »Protestantske knjige iz Uracha« (114 – 123). Riječ je o hrvatskoj tiskari koja je osnovana u Urachu, u njemačkoj pokrajini Württembergu, i koja je širila ideje reformacije na hrvatskom tlu, budući da u hrvatskim krajevima nije bilo protestantskog pokreta, ali je bilo pristaša protestantizma. Među glavnim suradnicima u hrvatskoj tiskari u Urachu bili su, mimo slovenskih protestanata, Hrvati Stjepan Konzul Istranin i Anton Dalmatin. Nakon predstavljanja reprezentativnih djela ove tiskare, autorica prelazi na sljedeće

poglavlje »“Istočnoslavenizirana” izdanja Rimske propagande (XVII. i XVIII. st.)« (124 – 131), u kojem ističe da je to razdoblje u kojem su glagoljaši »dobili knjige, a izgubili jezik«, budući da su knjige uglavnom izlazile u Rimu, s latinskim naslovima na prvom mjestu.

Posljednje je poglavlje trećeg dijela knjige naslovljeno »Povratak izvornomu jeziku (potkraj XIX. st.)« (132 – 133) u kojem se navodi kako se posebnim nastojanjima i iznimnim trudom Dragutina Antuna Parčića, »koji se neumorno bavio oko popravljanja glagoljskih crkvenih knjiga«, potkraj XIX. stoljeća (1893.) u glagoljski misal napokon vratio izvorni hrvatski crkvenoslavenski jezik.

Četvrti, završni, dio knjige »Glagoljica danas« (135 – 148) donosi informacije o uporabi i održivosti glagoljskog pisma na hrvatskim prostorima do dana današnjeg. U ovom se dijelu ističe kako je glagoljsko pismo napušteno u liturgijskim knjigama 1927. godine objavljivanjem glagoljskog misala u latiničkoj transkripciji, koji je priredio Josef Vajs. Međutim, glagoljica se nakon toga još dugo održala u liturgiji, budući da su pojedini glagoljaši i dalje čitali misu iz glagoljskih misala. Danas su, u suvremeno doba, nanovo oživjeli interes i briga za glagoljicu kao jednu od najznačajnijih posebnosti hrvatske kulture: u osnovnim se školama diljem Hrvatske uči glagoljica u izornoj nastavi, a u pojedinim se knjižnicama održavaju tečajevi glagoljice. Također, velik doprinos u oživljavanju glagoljice imaju i glagoljske akademije, koje su osnovane u nekoć živim glagoljaškim središtima (Roč, Senj i otok Krk).

Valja još napomenuti da se na kraju knjige nalazi opsežan popis literature (149 – 155), popis kratica korištenih u knjizi (156) te bilješka o autorici (157).

Osim što je informativno vrlo opsežna i bogata, knjiga Anice Nazor je obilno opremljena i ilustracijama i fotografijama u boji visoke kakvoće. Pored osnovnog teksta, pisanog crnim slovima, knjiga obiluje manjim tekstovima koji su smješteni u okvire ili iza osnovnog teksta, a koji se odnose na pojedina posebna pitanja izdvojena iz glavnog teksta. Time čitatelj, ovisno o interesima, stvara vlastiti redoslijed i dinamiku čitanja.

Djelo Anice Nazor *Knjiga o hrvatskoj glagoljici: »Ja slovo znajući govorim...«* rezultat je autoričina višegodišnjeg proučavanja i brige za hrvatsku glagoljicu te stoga predstavlja izuzetno vrijedan doprinos hrvatskoj glagoljskoj kulturi, ali i kulturi hrvatskoga jezika i književnosti općenito. Budući da je glagoljska knjiga »položila temelje hrvatske književnosti i hrvatskoga književnoga jezika«, ovo je djelo i poticaj za daljnja istraživanja hrvatskoga glagoljaštva kao »osebujne odrednice hrvatskoga kulturnoga, time i nacionalnoga identiteta«.

Maja Cerić